
Lietuvos ir Italijos muzikiniai ryšiai XVI a.

Jūratė Trilupaitienė

*Kultūros ir meno institutas,
Tilto 4, LT-2001 Vilnius*

Straipsnyje nagrinėjami XVI a. Lietuvos ir Italijos muzikinio gyvenimo ryšiai. Nurodomos priežastys, lėmusios šių ryšių gyvybingumą.

Raktažodžiai: XVI a., Lietuva, Italija, muzikiniai ryšiai

Naujųjų laikų Vakarų Europos muzikinės kultūros raidai didžiulę reikšmę turėjo XVI a. Italijos meninis gyvenimas, nes ten buvo subrandinta nauja muzikos estetikos mintis, atrasti ir įgyvendinti esminiai pokyčiai kompozicinėje technikoje ir muzikos teorijoje. Drauge išsirutuliojo nauji, iškilūs žanrai, praturtinę visą tolesnę Naujųjų laikų Vakarų Europos muzikinę kultūrą.

Senosios Lietuvos meniniame gyvenime taip pat labai svarbus buvo XVI a., nes kaip tik nuo tada nepaprastai suaktyvėjo muzikiniai ryšiai su Vakarų Europos kultūros centrais. Lietuvą pasiekė ne vien klajojantys muzikantai ar kaimyninių kraštų valdovų kapelų nariai, čia atvyko dirbti muzikantai iš Vokietijos, Nyderlandų, Čekijos, Vengrijos ir kt. Šio amžiaus antrajame ketvirtyje ypač išryškėjo kultūrinių ryšių su Italija pradai, pastebimas vis labiau augantis Italijos vaidmuo Lietuvos meninėje kultūroje.

Apie Italijos įtaką byloja išlikę Lietuvos kultūros paminklai bei dailėtyros, architektūros, literatūros istorikų darbai. Tačiau palyginę įvairias meno šakas, kur kas mažiau turime žinių apie italų atlikėjų veiklą, jų muzikinės kūrybos sklaidą bei generuojamas naujoves, radusias atgarsį Lietuvoje. Tai nulėmė objektyvios priežastys: beveik neišliko notografinės medžiagos, nedaug apie tai kalba Lietuvoje saugomi archyviniai šaltiniai, o ir pati tema iki šiol labai mažai tyrinėta.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti XVI a. Lietuvos ir Italijos muzikinių ryšių raidą ir, prisilaikant chronologinės sekos, apibūdinti šių ryšių ypatumus, pateikti Lietuvos ir Italijos muzikinio gyvenimo faktus: kūrėjų biogramas, jų kūrybos sklaidą Lietuvoje ir už jos ribų, itin svarbų mecenato vaidmenį, lėmusį šių ryšių intensyvumą, repertuaro ypatumus bei kitus klausimus, siejančius Lietuvą su Italijos muzikine kultūra.

Lietuvos meninės kultūros palikime ryškūs praeities stilistinių epochų universalizmo bruožai, pasiekę Lietuvą įvairiais keliais. Vieni jų pateko iš kaimyni-

nių kraštų, kuriuose anksčiau nei Lietuvoje įsigalėjo didžiųjų Europos kultūros centrų meninio gyvenimo naujovės, kiti Lietuvą pasiekė tiesiogiai. Tad galima teigti, jog iki Naujųjų laikų Lietuvos muzikiniui gyvenimui darė įtaką ne tiesioginiai kontaktai su didžiais Vakarų Europos kultūros centrais, bet iš aplinkinių žemių perimtos muzikinės kultūros tradicijos.

Iki XVI a., t. y. Senųjų laikų, muzikinį gyvenimą Lietuvoje galima apibūdinti kaip laikotarpį, kada Lietuva suartėjo su krikščioniškąja Rytų ir Vakarų kultūra. Tò meto muzikinio gyvenimo ryšius kur kas daugiau nei vėlesniais amžiais lėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis gyvenimas. Ryškiausi muzikinio gyvenimo pokyčiai buvo susiję su įvairiaplaniais Lietuvos santykiais su Lenkija ir Kryžiuočių ordinu. Tai atsispindėjo ir pasulietinėje, ir konfesinėje muzikoje. Ypač aktyviai muzikiniai ryšiai su Ordinu buvo palaikomi valdant Lietuvos Didžiajam kunigaikščiui Vytautui¹.

Po Žalgirio mūšio, Ordinui prarandant politines ir karines galias, blėso ir Lietuvos kultūriniai ryšiai su šia šalimi. Tuo tarpu su Lenkija, atvirkščiai, jie tolydžio stiprėjo, drauge augo kaimyninės šalies vaidmuo bei įtaka Lietuvos muzikiniui gyvenimui. Lenkija kur kas anksčiau už Lietuvą priėmė katalikybę ir anksčiau įsijungė į Europos lotyniškosios kultūros arealą. Tad Lietuvai teko iš jos perimti ir svarbiausias pasaulietinės bei bažnytinės muzikos tradicijas.

Nuo valstybės susikūrimo karaliaus Mindaugo suvienytose žemėse buvo jaučiama ir Rytų bažnyčios, slaviškosios kultūros įtaka, tačiau šis klausimas muzikinėje istoriografijoje beveik netyrinėtas. Etninėje Lietuvoje buvo pastatyta nemažai stačiatikiams maldos namų, valdovų ir didikų vedybomis vyko ir kultūriniai mainai. Yra žinoma, kad etninėje Lietuvoje lankėsi iš rytinių LDK žemių keliaujantys muzikantai, o tai liudija tam tikrą valstybėje gyvavusią muzikinės kultūros įvairovę ir daugiakuosniškumą.

Neturime žinių apie tai, kad XVI a. Italijos muzikinės kultūros kažkokie kad ir neryškūs bruožai būtų perimti LDK rytinėse slaviškose žemėse. Tad ir su Italijos muzikinės kultūros įtaka LDK slaviškoji dalis galėjo susidurti tiek, kiek ji šioje valstybėje susidūrė su katalikybe. Taigi Lietuva, ypač LDK sostinė, per valdovo ir kitų didikų dvarus priartino Renesanso dvasią ir meną prie slaviškųjų žemių, tapo tarpine naujos renesansinės kultūrinės epochos jungiamąja grandimi tarp vienoje valstybėje gyvenančių ir skirtingas konfesijas išpažįstančių piliečių.

Lotyniškosios kultūros įtaka, kurią skatino ir LDK stiprėjanti katalikų bažnyčios galia bei kultūriniai ryšiai su Italija, lėmė tai, kad Vakarų kultūros riba LDK teritorijoje XVI ir XVII a. plėtėsi į rytines valstybės žemes.

Kaip minėta, ryškūs pokyčiai Lietuvos muzikiniame gyvenime pastebimi nuo XVI a. Juos nulėmė kelios priežastys: poslinkiai politiniame ir ekonominiame gyvenime, išaugęs diduomenės susidomėjimas mokslu ir kultūra, suaktyvėję tarptautiniai ryšiai. Lietuva praplėtė savo kultūrinių ryšių ribas nutiesdama tolyn kelius į Vakarus ir sąlyginai tarsi išsilaisvino iš vienpusiškos Lenkijos kultūrinės priklausomybės, nes pati, be tarpininkų, kur kas aktyviau kontaktavo su Europos kultūriniais centrais, tiesiogiai iš jų perimdama muzikinio gyvenimo patirtį ir naujoves.

Tarp Vakarų Europos šalių kaip tik Italija tapo Lietuvai vienu svarbiausių muzikinės kultūros centrų, su kuriuo ji užmezgė tiesioginius kultūrinius ryšius. Lietuvos didikai nebuvo abejingi Italijos meniniam gyvenimui, jie stengėsi perimti ir pritaikyti Lietuvoje bent kai kuriuos jo bruožus. Čia taip pat buvo palankiai vertinami ir laukiami iš Italijos atvykę menininkai.

Didelį susidomėjimą Italijos meniniu gyvenimu neabejotinai skatino didikų prielankumas senajai romėnų žemei. Tuo metu kaip tik buvo populiarī gajī lietuvių kilmės iš romėnų teorija, kuri aukštino Lietuvos diduomenę ir statė ją į vieną gretą su kaimyninės šalies nobiliais. Tai galėjo būti viena iš labai rimtų priežasčių, paakinusi ne vieną Lietuvos didiką vykti į tariamą protėvių žemę, domėtis tos šalies menu bei muzika. Užsimezgsių Lietuvos ir Italijos muzikinių ryšių gyvybingumą palaikė ir konfesinis abiejų šalių bendrumas.

Neturime konkrečių žinių, kada atvyko pirmieji italų muzikai į abiejų Tautų Respublikos valdovų ar kitų didikų rūmus. Bene pirmasis žymiausias italų muzikas, apsilankęs Lenkijos-Lietuvos valdovų rūmuose, buvo Alesandro Pesenti (Pesenti, de Pesentis, Pesentius) (? –1576), kardinolo Ippolito d'Este vargonininkas, kuris 1518 m. drauge su italų kardinolo dvaru lankėsi Krokuvoje ir vargonavo Bonos Sforcos ir Žygimanto Senojo vestuvių iškilmėse². Po

kardinolo mirties 1521 metų rugpiūtį B. Sforcos kvietimu jis atvyko į Krokuvą kaip „musicus et organista Sacrae Reginalis Maiestatis“, kur jam buvo paskirtas 100 florintų metinis atlyginimas³. Vėliau šis vargonininkas ir dvasininkas kurį laiką tarnavo Vilniaus katedroje.

A. Pesenti gimė Veronoje, pasiturinčių miestiečių šeimoje. Nuo jaunystės tarnaudamas kardinolo d'Este dvare Italijoje, A. Pesenti turėjo gauti gerą išsilavinimą, pažinti ryškiausius Renesanso tėvynės muzikus, nes kardinolas pats asmeniškai didžiulį dėmesį skyrė muzikos menui. Aukštas bažnyčios dignitorius mėgo dainuoti, grojo liutnia ir fleita. Savo dvare turėjo kapelą, kuri grodavo dažnose dvaro iškilmėse ir puotose. Feraroje, d'Este kunigaikščių rūmuose, vykdavo teatro pastatymai – komedijos ir eklògės, kurių autoriais dažnai buvo rūmų literatai. Tarp pastarųjų ypač pagarsėjo Ludovico Ariosto. Ypatingą pasisekimą turėjo rūmų muzikų parengtos muzikinės intermedijos, pantomimos ir baletų scenos.

Kardinolo d'Este dvare 1567–1571 m. kapelmeisteriu dirbo vienas ryškiausių muzikos korifėjų Giovanni Perluigi da Palestrina. Pas šį aukštą bažnyčios hierarchą muziko karjerą pradėjo Michele Pesenti (1470–1528) – dvasiškis, kompozitorius, liutnininkas ir dainininkas. Vėliau šis muzikas dirbo popiežiaus dvare, tarnavo Gonzagų rūmuose Mantujoje ir kt. M. Pesenti, gimęs Veronoje ir pasirinkęs dvasininko karjerą, kūrė ir bažnytinę, ir pasaulietinę muziką. Savo ir kitų poetų tekstais sukūrė žanro raidai reikšmingų frotolų. Jo kūryba, ypač po kompozitoriaus mirties, išpopuliarėjo Vakarų Europos kraštuose.

Manoma, kad Lietuvos ir Lenkijos muzikinei kultūrai daug nusipelnęs A. Pesenti buvo šio garsaus frotolų kūrėjo sūnėnas ir turėjo būti susipažinęs su dėdės ir daugelio kitų Italijos kompozitorių kūryba.

Atvykęs tarnauti į Lenkijos-Lietuvos valstybės valdovų karališkąjį dvarą, A. Pesenti, kaip dvariškis ir diplomatas, ne kartą įvairiais tikslais buvo siunčiamas į Italiją. B. Sforcos pavedimu jis kelis kartus vyko į Ferarą pas kunigaikštį d'Este, Mantujoje lankėsi pas Gonzagas, buvojo Veronoje. Kaip tik jis galėjo iš Italijos atvežti ne tik savo dėdės, bet ir kitų šios šalies kompozitorių kūrinių, kurie sudarė karališkosios kapelos repertuarą.

Valdovai, o ypač B. Sforca, labai vertino A. Pesenti, kurį jau 1522 m. vadino savo mylimiausiu muziku, ne kartą jam buvo skiriamos bažnytinės beneficijos. Tarp daugelio kitų beneficijų 1531 m. jis gavo Vilniaus kanaunininkiją ir jai priklausiusį kapitulės namą. 1532 m. jam buvo paskirtas žemės sklypas Vilniaus katedrai priklausiusiose kapinėse, kuris tarpininkaujant karaliui buvo pakeistas į kitą Vilniuje esančią žemę Sereikiškėse⁴. Apie 1542 m. A. Pesenti Vilniaus katedroje gavo altariją, priskirtą Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto altoriui, bei žemės sklypą ir namą.

1547 m. jam buvo padvigubinta alga, kuri nuo tų metų sudarė 200 florinų. Būdamas turtingas dvasiškis, A. Pesenti įsigijo gana daug nekilnojamo turto tiek Lenkijoje, tiek ir LDK.

Vienas paskutiniųjų šio muziko biografijai svarbių dokumentų yra paties A. Pesenti 1554 m. pareikšta valia, kuria jis Vilniaus katedrai kasmet skiria po 30 auksinų su intencija kiekvienais metais už jo vėlę aukoti mišias. Vilniaus kapitulos aktuose buvo pažymėta, kad metinės mišios už A. Pesenti ir daugelį kitų iškilių asmenų, tokių kaip Vytautas, Jogaila, vyskupai Protasevičius ir Mikalojus Pacas, Leonas ir Kazimieras Sapiegos, buvo aukojamos dar 1748 m.⁵

Kitas A. Pesenti labai reikšmingas ir tiems laikams retas faktas buvo tai, kad jo garbei buvo nukaldintas medalis, kurio averse pavaizduotas A. Pesenti atvaizdas su įrašu „Alexander Pesentius Veronensis, canonicus Vilmensis etc.“, o medalio reverse – gražiai sukomponuoti klavišiniai ir pučiamieji muzikos instrumentai ir įrašas „Virtute duce, comite fortuna“⁶, kuris, reikia manyti, buvo šio dvasiškio moto.

Nežinia, kas inicijavo šio unikalau medalio sukūrimą. Tai galėjo būti padaryta paties A. Pesenti iniciatyva. Mat medalį kaldino taip pat italų menininkas, auksakalys, graveris bei architektas Gian Jacopo (Giangiacomo) Caraglio (Caralio, Caralius, Karalis)⁷, kurį, kaip manoma, apie 1539 m. iš Italijos į karališkąjį dvarą galėjo pasikviesti pats A. Pesenti. Atvykęs į Lenkijos karaliaus dvarą G. J. Caraglio, be minėtojo, nukaldino dar vieną medalį, skirtą B. Sforcai (žr. 7-ą nuorodą). Lietuvos meno istorijoje apie šį italų dailininką ir architektą dar yra mažai žinoma. Kaip ir A. Pesenti, G. J. Caraglio greičiausiai taip pat gimė Veronoje apie 1500 m., nes dažnai buvo vadinamas Jacobus Caralius Veronensis arba Jacobus Veronensis.

Ypač svarbus šis medalis Lietuvos sakralinės muzikos istorijai. Medalio tematika neabejotinai liudija, kad A. Pesenti vertino tarnystę Vilniuje ir kad jo, kaip muziko, veikla tikrai kurį laiką turėjo būti susijusi su Vilniaus katedra. Tai buvo bene pirmasis muzikas, kuris nutiesė muzikinių ryšių gijas tarp Renesanso tėvynės ir Lietuvos.

Manoma, kad A. Pesenti į Žygimanto Augusto Vilniaus dvarą galėjo rekomenduoti ir arfistą Domenico iš Veronos, kuris valdovo kapeloje tarnavo 1545–550 m.⁸ Kaip ir A. Pesenti, jis buvo išugdytas Italijos muzikinėje aplinkoje, tad ten įgytą patirtį galėjo pritaikyti ir skleisti tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje.

Tad A. Pesenti ne tik kad buvo susijęs su Vilniaus katedra kaip jos kanauninkas, bet ir turėjo įtakos formuojant Žygimanto Augusto Vilniaus dva-

ro muzikinę kapelą. Jo nuopelnas gali būti ir tai, kad į Žygimanto Augusto Vilniaus dvarą buvo pakviesta ir daugiau menininkų iš Italijos.

Lenkų muzikologai mano, kad žymųjį vengrų kilmės liutnininką Valentimą Bakfarką iš Italijos į Žygimanto Augusto dvarą rekomendavo valdovo sesuo Izabelė, kuri buvo ištekėjusi už Vengrijos karaliaus Jano Zapolijos. Tačiau šį liutnininką iš popiežiaus dvaro Romoje galėjo pakviesti ir paties Žygimanto Augusto pasiuntiniai. Didelis V. Bakfarko nuopelnas buvo tas, kad jis nuo 1549 m. (o gal jau ir anksčiau) gyvendamas Vilniuje puikiai žinojo ir perteikė naujausią Italijos muzikinės estetikos mintį, ir tai liudija puikų jo humanitarinį išprusimą (išsilavinimą)⁹.

Yra žinoma, kad Žygimanto Augusto Vilniaus dvaro raštinėje padaugėjo italų sekretorių¹⁰. Italijoje įgiję humanitarinį bei meninį išsilavinimą šie asmenys neabejotinai savo žinias ir sugebėjimus pritaikė tarnaudami Žygimanto Augusto dvare. Į valdovo kanceliariją 1545 m. buvo priimtas Francesco de Saona (miles Rodianus), 1547 m. lapkritį – Annibale Ferito (Feritus) iš Modenos, 1548 m. rugpjūtį – Lodovico Monte (Monti, de Montibus), taip pat iš Modenos¹¹.

Dvaro kultūrinę aplinką paįvairino akrobatai, iluzionistai ir šokėjai. 1546 m. dvare sutinkami šokėjai Matteo iš Venecijos bei Silvestro. Čia dirbo Antonio – šokėjas ir juokdarys. Yra žinoma, kad keturiems italams šokėjams 1545 m. buvo sumokėti 4 florintai. Šie italai linksmo valdovą, vaidindami itališkas komedijas, rodydami įvairius triukus ir išdaigas bei įvairius pasirodymus su žirgais¹². Tarp amatininkų Žygimanto Augusto Vilniaus dvare išsiskyrė italai auksakaliai, siuvėjai, virėjai ir kt.

Neturime žinių apie tai, kad A. Pesenti ar kuris kitas italų muzikas, tarnaudamas Žygimanto Augusto Vilniaus dvare, būtų kūręs vargoninius ar kitokius kūrinius. Vis dėlto, žvelgiant į A. Pesenti biografinius faktus platesniame Italijos bei Lietuvos kultūrinio gyvenimo kontekste, galima neabejoti, kad A. Pesenti, kaip kompozitorius, reikėsi ne vien kardinolo d'Este rūmuose Feraroje, bet ir tarnaudamas Lenkijos ir Lietuvos valdovams. Šiuo kelis dešimtmečius trukusiu gyvenimo laikotarpiu iš visų faktų ypač išsiskiria jo tarnystė Vilniaus katedroje. Minėtame jam skirtame medalyje pavaizduoti muzikos instrumentai ir įrašas, paties A. Pesenti išreikšta valia aukoti už jo vėlę mišias Vilniaus katedroje rodo ne tik jo išskirtinį dėmesį šiai Žemutinės pilies valdovų rūmų konfesinei institucijai, bet ir tai, kad šis muzikas turėjo rūpintis joje skambėjusia muzika.

Žinia, tuo metu Vilniaus katedra garsėjo savo muzikine kultūra. Žygimanto Augusto dvare, katedroje skambėjusius kūrinius rašė puikus tuo metu val-

dovo rūmuose tarnavęs vokalinės polifonijos meistras Václavas Šamotulietis (1526?–1560 ?), kurio to laikotarpio kūryba neišliko ir yra žinoma tik iš įrašų raštinės knygoje. Katedroje giedojo vokalinė kapela, vadovaujama „praefectus capellae Ma[ri]estatis] Regie“ Jano Wierzbowskio (Virzbowski, Vyerzpkowski ir kt.).

Tai, kad naujai užsakytų kūrinių valdovo raštinės knygoje nėra daug ir kad kompozitoriais įvardyti tuo metu buvo tik keli asmenys, tarp kurių minėtas V. Šamotulietis ir Bostoflanderis (apie jį žinių neišliko), leidžia teigti, kad tiek Vilniaus katedroje, tiek ir valdovo rūmuose repertuaro pagrindą sudarė Vakarų Europos kompozitorių kūriniai, kuriame turėjo vyrauti italų kompozitorių kūryba. Mat didelė valdovų rūmų kapelos muzikantų grupė buvo įvardyta kaip *musici Itali*. Joje grojo mažesnė muzikantų dalis iš Italijos, tačiau ši muzikų grupė taip buvo pavadinta todėl, nes jos repertuarą, kaip manoma, sudarė italų kompozitorių kūriniai arba, dar tiksliau, muzikantai stengėsi atkartoti itališką grojimo manierą. Atskirų muzikų įvardijimas *Italus*, *fistulator Italus* ir panašiai galėjo reikšti ne tik tautybę – taip galėjo būti vadunami solistai-virtuozai¹³.

Kaip jau buvo minėta, Lietuvos didikai nuo XVI a. ne kartą lankėsi Italijoje. Kalbant apie ankstyvuosius Lietuvos ir Italijos muzikinius ryšius, įdomus yra faktas, kad B. Sforcos dvaro muzikas Alvis de Pizino (Picino) iš Venecijos 1529 m. buvo vieno iš Lietuvos didikų (pavardė nenustatyta) palydoje šiam keliaujant į Veneciją ir Romą¹⁴. Pati B. Sforca ne kartą rašė rekomendacinius laiškus ir teikė kitokią paramą Lietuvos didikams, keliaujantiems į Italiją.

Tai, kad didikai iš Lietuvos tikrai domėjosi Italijos muzikine aplinka ir susipažino su tos šalies muzikais, galima spręsti iš to, jog jiems italų kompozitoriai yra dedikavę solidžius savos kūrybos rinkinius. Štai vienas žymiausių to meto italų kompozitorių Horatio Vecchi (D'Horatio Vecchi) 1583 m. Venecijoje, Angelo Gordano spaustuvėje, išleido „Madrigali / A Sei Voci“, dedikuotą Albertui Radvilai, kuriame buvo 20 kūrinių, tarp jų ir septyniems balsams. 1584 m. Gio Battista Mosto, Paduvos katedros kapelos vadovas, Venecijos Giacomo Vincenti spaustuvėje išleido „Il Secondo Libro de Madrigali / A Cinque Voci“, dedikuotą Kristupui Radvilai. Leidinyje taip pat buvo 20 kūrinių, tarp kurių ir septyniabalsis motetas. Šių leidinių fragmentai bei atskirų balsų partijos yra saugomos ne Lietuvos, bet Vakarų šalių bibliotekose: didžioji dalis Italijos miestuose – Paduvoje, Romoje, Florencijoje, Bolonoje, Modenoje, Veronoje, po vieną kitą spausdinių Miuncheno, Berlyno, Londono, Gdanskio bibliotekų saugyklose¹⁵. Italų kompozitoriai savo kūrinių rinkinius yra dedikavę ir kitiems LDK bei Lenkijos didikams¹⁶. Šiandien žinomi

tik tie kūriniai, kurie buvo išspausdinti. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad dalis dedikuotų kūrinių (ir tai labai įtikėtina) apskritai galėjo būti neišleisti. Vis dėlto tokia mecenatystės forma, kai ne tik užsakomi kūriniai, bet ir apmokama jų leidyba, liudija kintantį LDK didikų požiūrį į menininką, į jo visuomeninį statusą. Įvairiems didikams dedikuotų italų kompozitorių kūrinių leidyba visada buvo apmokama tų asmenų, kuriems buvo skirtos šios dedikacijos. Nors Lietuvos didikai susipažino su Italijos meninio gyvenimo tradicijomis ir patys tapo mecenatiškų tradicijų puoselėtojai, tačiau savo tėvynėje šią patirtį buvo sunku įgyvendinti. Čia dar buvo silpna estetinė muzikos meno funkcija. Italijoje didikai ir net dvasininkai patys daug muzikavo, domėjosi muzikos meno raida, išaugo moterų vaidmuo ir reikšmė muzikiniame gyvenime¹⁷.

Muzikos puoselėtojų bei kūrėjų ir literatų įvairiapusių kūrybinių ryšių rezultatas – XVI–XVII a. sandūroje įvykę esminiai muzikos estetikos, teorijos ir kūrybos pokyčiai. Tuo tarpu Lietuvoje kūrėjo statusas negalėjo būti toks kaip Italijoje. Apie muzikų ir literatų kūrybinį bendradarbiavimą kalbėti taip pat labai sunku, nes tokių ryšių pradus galima pastebėti tik Mikalojaus Radvilos Juodojo dvare: tai jo Vilniaus dvaro kompozitoriaus V. Šamotuliečio ir lenkų poeto Andrzejiaus Trzecieckio bičiulystė ir kūrybiniai ryšiai¹⁸.

Neturime žinių, kad XVI–XVII a. Lietuvos didikams muzikinius kūrinius dedikuotų ne tik Italijos, bet ir kitų kraštų menininkai. Dar kartą priminsime, kad Lietuvos didikų susidomėjimą Italijos meniniu gyvenimu netiesiogiai skatino ne vien per B. Sforcą ir valdovo dvarą palaikomi kultūriniai ryšiai, bet ir jų romėniškosios kilmės teorijos gyvybingumas bei jos aktualizavimas politiniame gyvenime. Reikšmingą Lietuvos ir Italijos muzikinių ryšių giją liudija dar vienas įdomus ir svarbus faktas.

XVI a. viduryje iškilus reformacijos veikėjas ir įtakingas LDK politikas Mikalojus Radvila Juodasis labai daug dėmesio skyrė protestantiškai muzikai. Jo iniciatyva buvo sudaromi ir spausdinami pirmieji LDK giesmynai, kuriami vokalinės polifonijos kūriniai. Tačiau labai mažai žinoma apie jo Vilniaus dvaro pasaulietinę muziką, apie muzikų sudėtį.

Lenkijos-Lietuvos valdovų raštinės inventorinėje knygoje yra įrašas apie tai, kad 1551 m. Žygimanto Augusto dvare muzikavo Lietuvos kunigaikščio M. Radvilos Juodojo švilpynininkai, dūdorai ir italų smuikininkai¹⁹. Tai ne tik paliudijimas, kad Radvilos dvare greta vokalinės buvo puoselėjama ir instrumentinė muzika, bet ir svarbus jo dvaro muzikinių ryšių su Italija faktas. Smuikininkus į savo dvaro kapelą M. Radvila Juodasis greičiausiai bus pasikvietęs tiesiogiai iš Italijos. Mat tai buvo ne tik pirmasis šio instrumento paminėjimas visoje

jungtinėje Abiejų Tautų Respublikoje, bet apskritai ankstyvas šio instrumento paminėjimas aplinkiniuose kraštuose. Netgi Lenkijos-Lietuvos valdovo dvare smuikininkai atsirado kur kas vėliau nei pas Radvilą Juodąjį – tik 1559 m.²⁰. Apie M. Radvilos Juodojo italų smuikininkų grupės dydį ar jų atliekamą repertuarą daugiau žinių nėra. Tai galėjo būti kelių asmenų grupė, kuri griežė iš Italijos atsivežtą repertuarą.

Kaip jau buvo minėta, tuo pat metu, XVI a. viduryje, apie 15 metų Vilniuje gyveno ir dirbo iš Italijos atvykęs vengrų kilmės liutnios virtuozas ir kompozitorius V. Bakfarkas, kuris buvo gerai susipažinęs su to meto naujais veržlia Italijos muzikinės estetikos mintimi. 1549 m. V. Bakfarkas buvo priimtas Žygimanto Augusto dvaro liutnininku ir nuo to laiko didžioji jo gyvenimo dalis buvo susijusi su LDK sostine. Oficialiai išlikdamas karaliaus liutnininku jis nepaliko šio miesto, kai Žygimantas Augustas, mirus tėvui, išvyko gyventi į Krokuvą. Apie tai liudija archyviniai šaltiniai, Vilniuje rašyti V. Bakfarko laišakai Prūsijos kunigaikščiui Albrechtui ir paskutinės jo biografijos žinios iš 1565 m., kada šis liutnininkas netikėtai buvo išvytas iš Vilniaus²¹.

Apie galimus V. Bakfarko ryšius su M. Radvilos Juodojo Vilniaus dvare dirbusiais vokalinės polifonijos kompozitoriais V. Šamotuliečiu ir Ciprijonu Bazyliku konkrečių žinių nėra, tačiau jo kūrybinis palikimas, susijęs su Nyderlandų polifonijos mokykla, ir kitos netiesioginės žinios leidžia manyti, kad garsus liutnininkas turėjo būti susijęs su M. Radvilos Juodojo Vilniaus dvaru.

Vis tvirtėja prielaida, kad netgi V. Bakfarko kūrybos bruožus nulėmė M. Radvilos Juodojo Vilniaus dvaro konfesinė ir kūrybinė aplinka²². Mat XVI a. išleistuose V. Bakfarko kūrybos rinkiniuose kompozicinė technika, jos principai buvo grindžiami vokalinės polifonijos kūrinių intavoliacijomis (it. *intavolare*). Jis galėjo būti sukūręs kur kas daugiau ir kitų žanrų kūrinių, nes tokių kūrinių vėliau buvo surasta kituose įvairiems liutnininkams priklausiusiuose rankraščiuose²³.

Apie jo, kaip atlikėjo, galimą kur kas didesnę atliekamų kūrinių žanrinę įvairovę sprendžiame iš karališkosios raštinės knygoje išlikusio įrašo, kur V. Bakfarkas įvardijamas kaip „Fistulator Italus“²⁴. Toks įrašas, kaip minėta, greičiau nurodė ne tautybę, o atlikėją-virtuozą arba muzikantą, grojantį to meto itališkos muzikos repertuarą.

Iki šiol dar neatskleisti Radvilų giminės nuopelnai Lietuvos meniniam gyvenimui. Kalbant apie šią giminę dar kartą atkreiptinas dėmesys į šiam straipsnyje minėtus XVI–XVII a. sandūroje Italijoje išleistus šios šalies kompozitorių kūrinius, dedikuotus LDK didikams. Šios žinios, vertinant jas Abiejų Tautų Respublikos muzikinio gyvenimo kontekste, leidžia

teigti, kad kaip tik Radvilos tuo metu ryškiai išsiskyrė iš visų kitų ypatingais muzikiniais ryšiais su Italija. Iš žinomų 9 stambių vokalinės muzikos rinkinių net 6 yra dedikuoti Radviloms. Du rinkiniai yra skirti kitos galingos LDK didikų giminės atstovams – Chodkevičiams. Vienas kūrinys buvo dedikuotas Abiejų Tautų Respublikos valdovui Žygimantui Augustui. XVII a. rasis italų muzikų dedikacijų naujiems valstybės valdovams – Vazoms, bet tai lėmė kitos priežastys.

Minėti M. Radvilos Juodojo dvaro italų smuikininkai, V. Bakfarko deklaruojamos Italijos muzikinės estetikos naujovės, Žygimanto Augusto Vilniaus dvare dirbusi vadinamoji italų muzikantų grupė buvo tas muzikinio gyvenimo branduolys, kuris tiesiogiai turėjo atvežti ir atlikti Renesanso tėvynėje skambėjusį repertuarą, platinti jį Lietuvoje.

Italijos ir Lietuvos muzikinių ryšių dar viena stipria grandimi XVI a. paskutiniajame ketvirtyje tapo jėzuitų įkurta aukštoji mokykla – Vilniaus akademija, kuri tiesiogiai buvo pavaldi Šventajam sostui. Per šią iškilią mokslo ir kultūros instituciją Lietuvą tiesiogiai, o ne per Lenkiją, pasiekdavo žinios apie Italijos kultūrinį gyvenimą, sakralinį meną. Dauguma Vilniaus universiteto dėstytojų ne kartą lankėsi Italijoje ir turėjo progos susipažinti su turtingu to krašto muzikiniu gyvenimu. Patirti išpūdziai, įgyta patirtis turėjo neabejotiną poveikį organizuojant tiek Vilniaus akademijos, tiek ir kitų jai priklausiusių kolegijų muzikinį gyvenimą.

Italijos meninio gyvenimo įtaka, baroko muzikos bruožai tapo ryškiai pastebimi Vilniaus akademijos ir kitų jėzuitų kolegijų mokyklinio teatro veikloje, dažnuose ir įvairiuose parateatrinuose renginiuose, kurių reikšmė, kaip ir mokyklinio teatro, ypač išaugo XVII a.

Gauta 2002 01 11

Nuorodos

- J. Trilupaitienė, Apie Lietuvos vėlyvųjų viduramžių muzikos istorijos šaltinius, *Menotyra*, 2001, Nr. 3, p. 17.
- Polski słownik biograficzny*, tom XXV/4, zeszyt 107, Warszawa, 1980, s. 652.
- W. Pocięcha, *Królowa Bona*, t. 2, Poznań, 1949, s. 65.
- J. Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, t. 2, cz. 2, 1910, s. 66.
- J. Kurczewski, ten pat, t. 3, 1916, s. 331.
- J. Kurczewski, ten pat, t. 2, s. 66.
- Allgemeines lexikon Der Bildenden Künstler*, Fünfter Band, Leipzig, 1911, S. 566.
- W. Pocięcha, ten pat, s. 66.
- J. Trilupaitienė, Valentinas Bakfarkas Lietuvoje, *Menotyra*, 1984, Nr. 12.
- D. Quirini-Popławska, *Działalność Włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej*, Wrocław i ii, 1973, s. 12.
- D. Quirini-Popławska, ten pat, s. 13.
- Ten pat, s. 56.

- ¹³ M. Perz, *Mikolaj Gomólka*, Warszawa, 1969, s. 73.
¹⁴ D. Quirini-Papławska, ten pat, s. 53.
¹⁵ E. Vogel, *Bibliothek der Gedruckten Weltlichen Vocal-musik Italiens. Aus den Jahren 1500–1700*, Band II, Hildesheim – New York, 1972.
¹⁶ M. Perz, *Ze studiów w bibliotekach i archiwach Włoskich*, *Muzyka*, 1970, Nr. 2.
¹⁷ H. Bessler, *Umgangsmusik und Darbietungsmusik im 16. Jahrhundert. Archiv für Musikwissenschaft*, T. XVI, 1959, S. 21–42.
¹⁸ Szwejkowscy Anna i Zygmunt M. Waclaw z Szamotuł – renesansowy muzyk i poeta, *Muzyka*, 1964, Nr. 1–2.
¹⁹ *Lenkijos Centrinis senųjų aktų archyvas* (AGAD), RK 162 a.
²⁰ M. Perz, ten pat, s. 82
²¹ J. Trilupaitienė, ten pat.
²² Ten pat.
²³ Bakfark Opera Omnia III. Editio Musica Budapest, 1981.
²⁴ *Lenkijos Centrinis senųjų aktų archyvas* (AGAD), RK 183.

Jūratė Trilupaitienė

MUSICAL RELATIONSHIPS BETWEEN LITHUANIA AND ITALY IN THE 16th C.

S u m m a r y

The 16th c. was of great importance for the Lithuanian musical life. From the beginning of this century the relationships between the musical life of Lithuania and other countries begun to change. In earlier times, there were wandering musicians and members of neighboring countries sovereigns' musical chapels who visited Lithuania, while starting from the thirties of the 16th c. more musi-

cians from distant countries started working here. Among other Western countries, Italy became one of the most significant centers with which Lithuania launched direct musical relationships. The role of the Italian clergyman and musician Alesandro Pesenti must have been very important for the Lithuanian church music history. In Vilnius Pesenti served as a canon of the Cathedral, also he gained *beneficium* from Vilnius. He was distinguished among other musicians, because another artist from Italy, Gian Jacopo Caraglio, cast a medal, the averse of which indicated that Pesenti was the canon of Vilnius and the reverse showed various musical instruments. In the 16th c. most Italian musicians worked at the Palace of Lithuanian Grand Duke Žygimantas Augustas in Vilnius. Little is known about their musical work, although it is clear that the group of musicians brought the repertoire from the motherland of the Renaissance. The most famous performer and composer who came to the Grand Duke's Palace in Vilnius was Valentine Bakfark, the lute player of Hungarian descend. He brought to Lithuania the most important new aesthetical thought that was born in Italy, although there is no evidence about the genre variety, which may have reflected the most conspicuous features of his musical works.

Lithuanian noblemen were interested in Italian art from the 16th c. They visited Italy, communicated with musicians of that country, and Italian composers used to dedicate to Lithuanians their musical collections which printed in Venice. The influence of Italian musical life, the features of baroque music were evident in plays of the academic theatre of Vilnius Jesuits and theatres of other colleges, also in frequently played para-theatrical performances, the significance of which grew in particular during the 17th c.